

O društvenom zahtjevu, državnoj službi i umjetničkom radu tijekom pedesetih

Izložbom se oslanjamo na početke galerijske i izložbene aktivnosti s kulminacijom u *Salonima*, pregledima bitnih kretanja i aktualnih pojava u likovnoj umjetnosti, od kojih je prvi održan 1954. godine. Umjetničkim radovima od kraja četrdesetih do kraja pedesetih te dokumentarnim materijalom dotičemo se razdoblja koje je nemoguće nasloviti jednim pokrovnim smislom. Ne samo zbog škripećih konotacija ovog nasljeđa u sklopu nove države, već i zbog ambivalencija i pomućenosti karakterističnih za poslijeratno doba. Ovo razmjerno kratko vremensko razdoblje određeno je brzim i gotovo shizofrenim smjenama ideologija, od (soc)realizma do (soc)modernizma, u kojima supostoji i *siva zona* različitih izraza između, ali i izvan navedenih kodova. Samom izložbom nastojimo istaknuti društvene i umjetničke koncepcije koje se tada prelamaju, a čine se važnima i u promišljanju suvremenosti. Otvaramo pitanja o tome što je modernost mogla značiti sredinom stoljeća i kako smo to danas suvremeni. U kakvim je uvjetima nastajala umjetnost i kako na nju reagiramo u sadašnje vrijeme? Kako se u takozvanim tranzicijskim razdobljima manifestira nominalna sloboda izražavanja, a kako lucidna misao? I kako se snači u današnjim ideološkim pritiscima koji se čine manje vidljivima?

Pedesete su bile i godine protivljenja *stuporoznom tapkanju na mjestu* i prevlasti regresivnih i konzervativnih strujanja, anticipirajući nešto kasniji bunt protiv podvođenja umjetnosti u političku i ideološku službu. *Presudno obilježeno vrlo složenim suodnosom umjetnosti i ideologije, koji je u različitim varijetetima obuhvatio cjelokupan kulturalni prostor Istoka i Zapada, upravo je peto desetljeće iznjedrilo dominantne oblike razumijevanja modernizma, čiju rigidnost i predrasude prepoznajemo u brojnim konfiguracijama svijeta suvremene umjetnosti.* (Ljiljana Kolečnik) Nakon Drugoga svjetskog rata u oba bloka nailazimo na potragu za kanonom koji bi odgovorio potrebi za duhovnom obnovom, kao i težnji za kulturnom dominacijom. Zahvaljujući izvoznim izložbama pod okriljem Muzeja moderne umjetnosti iz New Yorka, a koje tajno financira američki politički *establishment*, apstraktni ekspresionizam postaje paradigmom modernoga izraza slobodnoga svijeta. Zapadnu viziju karakterizira iznijansirana projekcija koja širokim rasponom apstraktnih formi omogućuje različita tumačenja i doživljavanja, a da je pritom lišena iskazivanja društvenih ili ekonomsko-političkih odnosa. U

zemljama Istočnog bloka zatičemo doslovne mjere vizualne i mentalne ikonografije skovane po uzoru na socijalistički realizam koji je u Sovjetskom Savezu kao državna umjetnost potvrđen 1934. godine. Naslanjajući se na teoriju odraza i romantičarsku i akademsku figurativnu ikonografiju 19. stoljeća, socrealizam na sadržajnoj razini podrazumijeva veličanje počudnih tema poput Narodnooslobodilačke borbe, društvene obnove ili ideologa Revolucije, a u formalnom smislu *vraćanje oblicima prikazivanja koji prethode modernizmu ili pripadaju ranim modernističkim fazama* (Miško Šuvaković). U Jugoslaviji nakon 1948. i raskida sa SSSR-om nastaje i pometnja oko uspostavljanja odgovarajućih modela. Glavne su polemike vezane uz odnos umjetnosti i politike, uz previranja oko određenja slobode izražavanja te uz potragu za drukčijim izrazima i oblikovanja i socijalnog angažmana, mimo suhoparnih formula *idejnosti i partijnosti*. Kao primjer *izazova socijalističkom poretku u njegovom pozitivnom obliku* (Borislav Mikulić) te puni zaokret od konvencionalnog načina prikazivanja ističe se manifest i rad novoosnovane grupe EXAT 51. U težnji za sintezom svih umjetnosti i naglašavanju eksperimentalnog karaktera umjetničke djelatnosti, grupa je inspirirana avangardnim uzorima, dakle pristupima koji su bili izbrisani iz socrealističkog modela, a ujedno manje poznati lokalnoj sredini, smatrajući ... *da metode rada i principi na području nefigurativne odnosno tzv. apstraktne umjetnosti nisu izraz dekadentnih težnji, već naprotiv (...) mogućnost da se studijem tih metoda i principa razvije i obogati područje vizuelnih komunikacija kod nas*.

Progresivni smjer koji je osjetan od početka pedesetih, na institucionalnoj je razini afirmiran *Salonom 54* u Rijeci za koji je karakterističan prekid sa socrealizmom, ravnopravno zastupanje umjetničkih strujanja već prepoznatih i nedovoljno poznatih autora te isticanje pod doktrinom socrealizma osporenih umjetnika. U *slobodnoj tribini* salona, kakvim ga je nazvala tadašnja likovna kritika, može se prepoznati i programatsko omekšavanje državnog upliva u umjetničko izražavanje, nesvakidašnju kombinatoriku države koja se, između Istoka i Zapada, od zastupanja socijalističkog realizma početkom desetljeća okreće prema zagovaranju modernizma ili takozvanog *internacionalnog jezika* koji bi odgovorio zapadnim trendovima, kao i slici o naprednoj socijalističkoj državi. Premještanja u umjetničkom oblikovanju, ispuštanja deskriptivnosti, rastvaranja suzdržanosti u izražavanju emocionalnih intenziteta te apstrahiranja forme, najčešće su se odvijala postupno. U obliku otpuštanja programirane pozitivnosti kao bitne

mjere vremena, sredina pedesetih donosi izmicanje iz čvrstih afirmativnih struktura. Osjećaj nemira i krhkosti počinje zasjenjivati iskustvo progresa zajedno s njegovim naličjima. Inicirana kretanjima pariške škole četrdesetih godina, usporedno filozofiji egzistencijalizma, probija se estetika enformela koja je motivirana općim problemom otuđenja humanizma i ideala emancipacije. Na prostoru Jugoslavije doima se i kao odgođena reakcija na traumu rata, potisnuta u početnom naletu obnove društva te potraživanja odgovora za slikama spasa.

Simptomatičnim ostaju tadašnji prijekori upućeni umjetnosti, primarno o zapadnjačkoj dekadentnosti i pukom larpurlartizmu, te one učestale kočnice provjerenih akademskih vrijednosti i zadržke pred novim i drukčijim. Isto tako u trenutku kada je socrealizam odbačen, a autonomna estetika i apstraktnost su dobrodošle, umjetničko stvaranje zalazi u rizičnu zonu postajanja pomodnim artiklom, takozvanim *socijalističkim estetizmom*, politički neškodljivim rješenjem koje je k tome moguće shvatiti kao apologet slobodnog stvaralaštva. Na općoj razini, karakteristično za umjetnost dirigitiranu odozgo jest i ono čega nema, ono što je potisnuto. Kritički izrazi društvenih odnosa, mehanizama vlasti i moći, prikazi kriza i lomova svakodnevice koji će, najavljeni u vizualnim i jezičnim prijeporima pedesetih godina, od sljedećeg desetljeća nezadrživo pretresati *sredenu* političku i građansku retoriku.